

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКА МАЙБУТНЬОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ СТУДЕНТІВ,
АСПРАНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Випуск 2(10), 2022

Мукачево

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Мукачівського державного університету
(Протокол №10 від 19.12.2022 р.)

Головний редактор:

Гоблик Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, перший проректор, Мукачівський державний університет

Заступник головного редактора:

Молнар Тетяна Іванівна – голова Наукового товариства студентів, аспірантів, молодих вчених, Мукачівський державний університет

Відповідальний секретар:

Гранчак Олена Василівна, Мукачівський державний університет

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Кабачій Василь Миколайович – к. ф-м. н., доцент;

Кобаль Василь Іванович – к. пед. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи;

Козарь Оксана Петрівна – д-р. т. н., академік Української технологічної академії (м. Київ), професор кафедри інженерії, технологій та професійної освіти;

Корнієнко Інокентій Олексійович – д-р. психол. н., професор, доцент кафедри психології;

Лужанська Тетяна Юрївна – к. географічних наук, доцент;

Малець Олександр Омелянович – д-р. і. н., доцент;

Мілашовська Ольга Іванівна – д-р. е. н., професор, завідувач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи;

Моргун Алла Володимирівна – к. філол. н., доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій;

Попович Наталія Михайлівна – д-р. пед. н., доцент, завідувач кафедри музичного мистецтва;

Прокопович Лідія Сигізмундівна – к. філол. н., доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій;

Проскура Володимир Федорович – д-р е. н., професор;

Реслер Марина Василівна – д-р е. н., професор, академік Академії економічних наук, декан факультету економіки, управління та інженерії;

Стегней Маріанна Іванівна – д-р. е. н., професор кафедри економіки та фінансів;

Теличко Наталія Вікторівна – д-р. пед. н., професор, завідувач кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання;

Товканець Ганна Василівна – д-р пед. н., професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти;

Фізеші Октавія Йосипівна – д-р. пед. н., професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту;

Черепаня Наталія Іванівна – к. пед. н., доцент, завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти;

Черничко Тетяна Вікторівна – д-р. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів.

Ковач О.В.

**здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 013 «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет
Човрій С.Ю.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет**

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗАКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано основні тенденції розвитку педагогічної освіти на Закарпатті в другій половині ХІХ – початку ХХ століття в світлі законодавства Австро-Угорщини. Зокрема, акцентується на таких важливих освітніх нормативно-правових документах, як Закон ХХХVІІІ Йозефа Етвеша (1868), Закон ХХVІІ Аппоні (1907) та ін., які визначали зміст професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових шкіл краю.

Ключові слова: *Закарпаття, Австро-Угорщина, освітні закони, педагогічна освіта.*

The article analyzes the main trends in the development of pedagogical education in Transcarpathia in the second half of the 19th and early 20th centuries in the light of the legislation of Austria-Hungary. In particular, the focus is on such important educational legal documents as Eötvös József's Law XXXVIII of 1868, Lex Apponyi Law XXVII of 1907, etc., which determined the content of the professional and pedagogical training of primary school teachers in the region.

Key words: *Transcarpathia, Austria-Hungary, educational laws, pedagogical education.*

Реформування вітчизняної освітньої системи загалом та педагогічної зокрема неможливе без врахування історико-педагогічних надбань. Погоджуємося з О. Сухомлинською, яка слушно зауважує, що в сучасних умовах неможливо розпочати розв'язання певної наукової проблеми, не визначивши, що ж було зроблено до цього, від чого потрібно відштовхнутися, розвиваючи, розбудовуючи нове знання [2]. Аналіз історико-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що розвиток освіти Закарпаття, зокрема

й педагогічної, відображено у розвідках В. Гомонная, А. Ігната, П.-Р. Магочія, В. Росула, М. Талапканича, Ч. Фединець, В. Химинця, Д. Худанича, О. Фізеші, С. Човрій та ін. Разом з тим слід зауважити, що ретроспективний аналіз історичних подій і фактів дає можливість здійснити реконструкцію становлення педагогічної освіти Закарпаття в контексті державотворчих процесів, які відбувалися в Австро-Угорській монархії, Угорському королівстві, з'ясувати їх вплив на організацію і зміст педагогічної освіти.

Мета статті – проаналізувати вплив освітніх законів прийнятих в Австро-Угорщині упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ століття на розвиток педагогічної освіти Закарпаття.

У 1867 р. в результаті укладення австро-угорської угоди утворилася держава – дуалістична (двоєдина) конституційна монархія Австро-Угорщина. Австрійська імперія (Ціслейтанія) і Угорське королівство (Транслейтанія) (у досліджуваний період територія сучасного Закарпаття входила до Угорського королівства – уточнення К. О., Ч. С.), визнавалися суверенними й рівноправними частинами держави, об'єднаними владою австрійського імператора з династії Габсбургів, який одночасно мав титул короля Угорщини. До компетенції імператора належали сфери державної влади: зовнішня політика, військові питання, фінансова і митна система. Обидві частини держави мали власний парламент, що обирався і уряд, власну систему державної адміністрації, суду та юстиції. Відтак, назріла необхідність приведення всієї системи освіти Угорщини у відповідність з потребами суспільства. Парламент прийняв новий освітній закон, який увійшов в історію як Закон ХХХVІІІ 1868 р. або як Закон Йозефа Етвеша (угор.: Eötvös József) – міністра віровизнань і освіти Угорщини.

Закон забезпечив проведення реформування системи освіти. Складався з дев'яти розділів: «І. Про обов'язковість освіти та право вибору навчального закладу», «ІІ. Типи закладів народної освіти та порядок їх заснування і функціонування», «ІІІ. Про церковні заклади народної освіти», «ІV. Про приватні та громадські заклади народної освіти», «V. Про муніципальні заклади народної освіти», «VІ. Про державні заклади народної освіти», «VІІ. Про педагогічні заклади», «VІІІ. Про органи управління народною освітою», «ІХ. Про вчителів». Основні положення Закону:

1. Введення загального обов'язкового навчання дітей 6–12 та 12–15 років. Якщо батьки або опікун не посилали дитину до школи, то після попередження на них накладався штраф від 50 гелерів до 4 форинтів (тут: грошові одиниці Австро-Угорщини – уточнення К. О., Ч. С.), а після четвертого штрафування поставало питання призначення для дитини спеціального опікуна.

2. Батькам та опікунам було надано свободу вибору навчати дітей вдома або в будь-якій школі, але не менший проміжок часу, ніж встановлено Законом, тобто від 6 до 15 років.

3. Закон розрізняв такі ступені народної освіти: початкові народні, вищі народні, горожанські (тут: заклади освіти, в яких діти ремісників, торговців, службовців отримували загальну освіту та практичну підготовку за певним фахом – уточнення К. О., Ч. С.), вищі жіночі, вчительські семінарії.

4. Школи могли створюватися за державні чи приватні кошти, належати міським або сільським громадам та церковним парафіям.

5. Початкова народна школа складалась з двох навчальних курсів: шестирічного та трирічного (повторювального).

6. Нагляд за роботою народних шкіл надавався комітатській шкільній комісії (комітат/жупа – лат. *comitatus*, русин. жупа, угор. *megye/vármegye* – адміністративна і судова одиниця в Угорському королівстві [1, с. 705]), комітатському шкільному інспектору та територіальному шкільному управлінню. Церковні школи підпорядковувалися ще й єпархіальному управлінню, що безпосередній нагляд за парафіяльними школами доручало місцевому окружному наміснику. Комітатського шкільного інспектора призначав міністр віровизнань і освіти. Він був представником міністерства у жупі і слідкував за проведенням у життя освітніх законів і розпоряджень міністерства на території даної жупи.

7. Параграфом 23-м визначалося, що ті села, у яких немає парафіяльної школи або існуюча школа не відповідає вимогам законодавства, повинні відкрити і утримувати общинну початкову школу, де могли навчатися діти різних віросповідань [6, с. 231].

8. Закон (§ 58) гарантував право кожному на навчання рідною мовою. У різномовних громадах, бажано щоб вчитель досконало володів мовами етнічних груп [6, с. 262].

9. Держава мала право на організацію державних шкіл, де вважалося за потрібне або ж з урахуванням особливостей окремих поселень. Всі школи повинні були чітко дотримуватися організаційних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних та педагогічних вимог, окреслених Законом.

10. Діти із малозабезпечених сімей звільнялися від оплати за навчання і отримували безкоштовно підручники (§ 51) [6, с. 257].

Сьомий розділ Закону XXXVIII стосувався питань підготовки педагогічних кадрів (§§ 81–115) [6, с. 266–269]. Згідно Закону, вчительські семінарії стали самостійними спеціальними закладами освіти. Закон надавав право засновувати і утримувати вчительські семінарії церквам (§ 13) [6, с. 223–224] і, навіть, приватним особам (§ 16) [6, с. 228] за умови, що заклади освіти

будуть відповідати вимогам, які висуваються до державних. Законом було передбачено створення 20 учительських семінарій у різних регіонах Угорського королівства (§ 81) [6, с. 266].

Закон передбачав підвищення фахової підготовки педагогічних кадрів. Особлива увага приділялася посиленню практичної підготовки майбутніх учителів. Чітко вказано, що кожний педагогічний заклад освіти має мати базову школу для проходження семінаристами педагогічної практики (§ 82) [6, с. 266], два хольди (тут: міра площі в Угорщині, дорівнює 0,432 га – уточнення К. О., Ч. С.) прилеглої території для практичної підготовки зі землеробства, садівництва, виноградарства (§ 83) [6, с. 266] та бібліотеку, яка б забезпечувала відповідною літературою викладачів та студентів (§ 96) [6, с. 267].

Визначено термін навчання у педагогічному закладі освіти – три роки (§ 87) [6, с. 266]. Упродовж процесу навчання в учительській семінарії Законом передбачалося вивчення таких обов'язкових предметів: релігія і етика; педагогіка; методика викладання; географія (загальна, вітчизняна); історія (загальна, вітчизняна); рідна мова; угорська мова; німецька мова; природничі науки та використання їх надбань у сільському господарстві та промисловості; економіка, економічна та садівницька практика; основи вітчизняного правознавства; арифметика і геометрія; співи і музика (гра на музичних інструментах: скрипка, фортепіано); каліграфія і малювання; методика фізичного виховання; педагогічна практика (§ 88) [6, с. 266–267]. У Законі вказано, що навчальний план, затверджений міністром віровизнань і освіти Угорщини, визначає перелік навчальних предметів, які вивчаються у закладі освіти, послідовність їх вивчення та кількість годин, що відводяться на вивчення кожного з них по роках навчання, тижневу кількість годин (§ 89) [6, с. 267].

Закон визначав штатний розпис педагогічного закладу освіти: директор, не менше двох викладачів, один помічник викладача, вчитель базової школи (§ 84). Були встановлені оклади педагогів [6, с. 266].

У § 86 висвітлено умови прийому до педагогічного закладу освіти, а саме: право вступу до семінарії мають фізично здорові, відповідно підготовлені кандидати, яким виповнилося 15 років; рівень відповідної підготовки встановлюватиметься на основі свідоцтва або вступних випробувань з предметів (рідна мова, арифметика, географія, історія), що вивчаються у 4 нижчих класах гімназій, реальних (тут: заклади освіти, в яких віддавалася перевага природничим і точним наукам – уточнення К. О., Ч. С.) або горожанських шкіл [6, с. 266]. Горожанські школи мали 6-річний курс навчання для хлопців та 4-річний – для дівчат (§ 68) [6, с. 264]. У горожанські школи приймали учнів по закінченні 4-х класів початкової школи (§ 69) [6, с. 264]. У

§§ 101–105 визначено вимоги до перевідних та випускних іспитів [6, с. 268], у §§ 106–115 – вимоги до жіночих учительських семінарій [6, с. 268–269], у § 95–обов'язки директора [6, с. 267] тощо.

Згідно з § 133 Закону XXXVIII на посаду вчителя могли претендувати тільки ті особи, які мали диплом про завершення вчительської семінарії. Якщо на час прийняття Закону вчитель вже працював, але не отримав відповідної освіти, то під час канікул він був зобов'язаний підвищити свій фаховий рівень на курсах, які організовували при вчительських семінаріях [6, с. 271]. Учителі призначалися на посаду пожиттєво. Причинами звільнення могли бути (§ 138): суттєва професійна недбалість, аморальна поведінка, скоєння злочину [6, с. 274].

Закон XXXVIII від 5 грудня 1868 р., у зв'язку зі створенням учительських семінарій, вводить категорію кваліфікованих вчителів, які покликані були фахово вирішувати питання навчання і виховання молоді у народних школах. Прийняття Закону XXXVIII 1868 р. в історії розвитку освіти і шкільництва Угорського королівства та Закарпаття відіграло суттєву роль, оскільки сприяв запровадженню обов'язкової початкової освіти, регламентував роботу вчительських семінарій, визначав права й обов'язки учителів, їх заробітну плату тощо.

29 червня 1879 р. прийнято Закон XVIII «A magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben / Про вивчення угорської мови в закладах народної освіти» за яким угорська мова, як державна, стає обов'язковою дисципліною вивчення у всіх закладах освіти, незалежно від форми власності [3, с. 620–622]. Разом із Законом було видано Розпорядження № 17284 міністра віровизнань і освіти Угорщини для королівських інспекторів стосовно алгоритму виконання вимог даного документу «Utastás a m. kir. tanfelügyelők számára, a magyar nyelv tanítását elrendelő 1879. évi XVIII. törvény cikk végrehajtása tárgyában. (Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister 17.284. szám alatt kelt rendeletéből.) / Розпорядження для угорських королівських інспекторів, стосовно виконання Закону XVIII 1879 р. «Про вивчення угорської мови в закладах народної освіти». (Розпорядження № 17284 міністра віровизнань і освіти Угорщини)» [3, с. 622–632]. Розпорядження складалося із трьох розділів:

- у першому розділі (§ 1–13) вказано завдання інспекторів стосовно працюючих вчителів, які не володіли угорською мовою. Ті, які закінчили педагогічні заклади освіти до 1872 року, бажано, щоб вивчили угорську мову самотужки або на організованих державою курсах (§ 3) [3, с. 623]. Ті, які закінчили педагогічний заклад освіти пізніше 1872 року, зобов'язані протягом чотирьох років, тобто до 1883 р. опанувати угорською мовою на такому рівні, щоб її викладати в національній початковій школі, як обов'язкову дисципліну.

З 1883 р. посаду вчителя, помічника вчителя, тимчасового вчителя в початковій школі міг обіймати тільки той, хто досконало володів державною мовою / «8. §. A beállandó 1883-dik évtől fogva szigoruan felügyel, hogy minden oly községben, hol a lakosság nem magyar ajku, vagy hol magyar és nem magyar ajkuak vegyesen laknak, akár felekezeti, akár egyéb nyilvános népiskolákban, úgy rendes, mint segéd- vagy ideiglenes tanítóul kivétel nélkül csak oly tanítók alkalmaztathatnak, kik a magyar nyelvet tanítani tudják.» [3, с. 625];

- у другому розділі (§ 14–19) конкретизовано завдання інспекторів стосовно не угорськомовних конфесійних семінарій: рівень викладання угорської мови в семінарії; кількість годин за тиждень відведених на вивчення мови; рівень володіння мовою викладача семінарії; рівень викладання мови в базовій школі семінарії [3, с. 630–631];

- у третьому розділі (§ 20) зазначено, що інспектори шкільних округів повинні слідкувати за дотриманням положень Закону XVIII 1879 р. в національних народних закладах освіти утримуваних приватними особами або громадами [3, с. 631–632].

Закон XXVI 1893 р. «Про впорядкування заробітної плати учителів і учительок парафіяльних та муніципальних шкіл / A községi, valamint a hitfelekezetek által fenntartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről» [5, с. 67] посилив можливість реалізації потреби держави у забезпеченні навчання державною мовою.

У 1907 р. прийнято Закон XXVII «Про правові відносини у недержавних початкових народних школах та оплата праці вчителів муніципальних та парафіяльних шкіл / A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságáról», який відомий як Закон Аппоні (Lex Arponyi) – на честь його автора Адальберта Аппоні (угор.: Arponyi Albert; роки перебування на посаді: 1906–1910 – уточнення К. О., Ч. С.), міністра віровизнань і освіти [7, с. 57]. У відповідності до цього Закону, посаду вчителя народної школи міг обіймати педагог, який мав відповідну освіту, був громадянином Угорського королівства, добре знав державну мову, володів методикою викладання, склав присягу вчителя. Текст присяги подано в § 32 цього ж Закону «Én, N. N. rendes tanító, esküszöm az élő Istenre, hogy Ő Felsége apostoli királyom, magyar hazám és annak alkotmánya iránt tántorithatatlan és rendületlen hűséggel viseltetem, az ország szentesített törvényeit és törvényes szokásait megtartom, a hazai hatóságok törvényes rendeleteit, valamint tisztemmel járó kötelességeket mindenkor lelkiismeretesen, hiven és pontosan teljesítem és a gondjaimra bizott ifjúságot a magyar haza szeretetében fogom nevelni. Isten engem úgy segítjen! / Я, (прізвище та ім'я) вчитель, урочисто присягаю на живого Бога, що буду вірним Його Величності моєму апостольському королю, Угорській

батьківщині та її Конституції, додержуватися затверджених законів, чесно і сумлінно здійснюватиму повноваження, виховувати довірену мені молодь у любові до Угорської батьківщини. Боже, так мені допоможи!» [4, с. 392]. Закон впровадив обов'язкове навчання державної (угорської) мови у національних народних школах і вимагав такого рівня викладання, щоб по закінченню закладу освіти учні могли усно і письмово висловлювати та тлумачити поняття, думки, почуття, факти, погляди [7, с. 57]. Визначний угорський дослідник історії розвитку освіти Угорщини професор М. Мон (угор.: Mann Miklós) у праці «Magyar oktatási miniszterek 1848–2002 / Міністри освіти Угорщини 1848–2002 pp.» підкреслює: «A magyar nyelv államnyelvé tétele és széles körű terjesztése egy soknemzetiségű polgári államban indokolt törekvés volt. Ez azonban nem párosult kellő körültekintéssel és a nemzetiségi jogok megfelelő tiszteletben tartásával. / Утвердження угорської мови, як державної та її широке поширення було виправданим прагненням в багатоетнічній громадянській державі. Однак, це не поєднувалося з належною ретельністю та належним дотриманням прав національних менших» [7, с. 58].

Таким чином, створена в другій половині XIX – початку XX століття нормативно-правова база сприяла розвитку освіти як в Угорському королівстві в цілому, так і на закарпатських землях зокрема. Насамперед, прийняті нормативно-правові акти визначали систему освіти і стимулювали створення та поширення державних закладів, які забезпечували кожний освітній рівень. Питання підготовки педагогічно компетентних фахівців, які б реалізовували державну освітню політику на території королівства, регламентувалося освітнім законодавством. Про це свідчить виокремлення організаційно-педагогічних засад діяльності педагогічних закладів освіти. Тобто, на законодавчому рівні визначалися основні матеріально-технічні та санітарні вимоги щодо відкриття закладів, їх кадрового забезпечення, умов прийому, вимоги до абітурієнтів, мову навчання, умови оплати та проживання студентів тощо. Щодо педагогічної складової, то нормативно-правові документи визначали перелік нормативних дисциплін, якими повинен був оволодіти випускник учительської семінарії; вимоги до проходження педагогічної практики та педагогічної інтернатури; вимоги до підсумкової атестації семінаристів тощо. Перспективними напрямками наукових досліджень є вивчення впливу системних трансформаційних процесів другої половини XIX – початку XX століття на розвиток освіти Закарпаття, зокрема й педагогічної, критичне переосмислення їх наслідків, можливе використання в сучасній освітній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Закарпатської області. Путівник / Державна архівна служба України; гол. упоряд.: М. Марканич. – Ужгород: Карпати, 2018. – Т. 1: Фонди дорадянського періоду. – 744 с.
2. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – Київ: А.П.Н., 2003. – 68 с.
3. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 17.284. számú rendelete, «A magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben» szóló 1879. évi XVIII. törvényczikk végrehajtása tárgyában. Magyarországi rendeletek tára 1879. – Budapest: Kiadja a m. kir. belügyministerium Légrády testvérek bizománya, 1879. – Tizenharmadik folyam. – 801. p.
4. Corpus Juris Hungarici – Magyaror Törvénytár. 1907. évi törvényczikkek : Millenniumi Emlékkiadás / jegyzetekkel ellátta Dr. Márkus Dezső a m. kir. curiához beosztott kir. ítélő táblai bíró. – Budapest: Frenklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda. Nyomtatta a Frenklin-Társulat nyomdája, 1908. – 664 p.
5. Kardos József. 1000 éves a magyar iskola (996–1996) / József Kardos, Elemér Kelemen; szerk.: Balogh László. – Budapest: Korona Kiadó Kft., 1996. – 192. p.
6. Lévay Ferencz, Dr. Morlin Emil, Szuppán Vilmos (szerk.). A magyarországi népoktatásügy, kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közigazgatása. – Budapest: az Eggenberger-féle Könyvkereskedés kiadása (Hoffmann és Molnár), 1893. – I. kötet. Kisdédovás és népoktatás (elemi, felső nép- és polgári iskolák). – 906 p.
7. Mann Miklós. Magyar oktatási miniszterek 1848–2002. – Budapest: ÖNKONET, 2005. – 206. p.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>